

JOHAN FERNÖ
ANDERS JANSON:

Lägger Kina om kursen?

I Kina genomförs nu omfattande ekonomiska reformer för att bemästra den försening som kulturrevolutionen innebar för landets utveckling. Det är inte fråga om en kursomläggning mot ett nytt system av västerländskt snitt utan snarare om ett försök att jämka samman två i grunden oförenliga system – det marknadsekonomiska och det centralplanerade. Den kinesiska kommunismen sätter fortfarande gränserna.

För bara några år sedan var massmedias rapportering från Kina mycket fragmentarisk, oftast begränsad till skildringar av paraderande människomassor framför gigantiska Mao-porträtt. Efter Maos död och arresteringen av "de fyras gäng" har man emellertid gläntat på dörren till omvärlden. Den senaste tidens ökande nyhetsflöde är ett tecken på detta.

I dagstidningar, radio och TV möts vi av reportage om alltifrån statsbesök och ekonomiska frizoner till notiser om hundförbud i Peking. En växande turism och ett stigande kulturellt och idrottsligt utbyte understryker också att något håller på att ske i Kina.

Fullt naturligt har förändringarna lett till spekulationer om Kinas framtid. Är Kina i färd med att varaktigt lägga om kursen? Betyder de ekonomiska reformerna, bl a inom jordbruket, nyheten om Coca-Colas genombrott osv, att Kina avsäger sig kommunismen? Kan vi rent av förvänta oss ett nära förestående kinesiskt under, en förvandling till en högeffektiv marknadsekonomi typ Japan eller Taiwan?

För att kunna besvara dessa frågor måste vi först ge en bild av vari förändringarna består och hur det ser ut idag.

Ekonomi i politikens ledband

Den ekonomiska utvecklingen i Kina har ständigt följt det politiska systemets framväxt, och skiftningar inom det senare har lett till kraftiga återverkningar på ekonomins funktionssätt. Det har av tradition funnits en stark koncentration av makten till ledande personligheter, och samhällsutvecklingen kan därför ses mot bakgrund av en politisk maktkamp. Den kan förenklat beskrivas som en kamp

Johan Fernö och Anders Janson är båda samhällsvetare från Lund.

mellan Mao med anhängare och mer pragmatiskt inriktade grupperingar. Blickar man tillbaka karakteriseras utvecklingen sedan Folkrepubliken bildades 1949 av tvära kast och ekonomiska experiment.

Återblick

Efter sovjetisk förebild satsades det i den första femårsplanen 1953–57 på tung industri och kollektiviserat jordbruk. Framgångar kunde skönjas men i och med brytningen med Sovjet övergavs det sovjetiska mönstret. Istället lanserade Mao det "stora språnget framåt" 1958, ett program med vars hjälp utvecklingen skulle accelereras. Folkkommuner upprättades, arbetskraften mobiliserades och stål och järn skulle utvinnas i små smältugnar utspridda på landsbygden – "folkstålet". Ett av de många slagorden förkunnade "hellre röd än expert".

Snart visade det sig emellertid att strategin misslyckats, "det stora språnget" hade fått katastrofala följder för ekonomin. Istället sattes nu industrin, hantverket och jordbruksproduktionen i främsta rummet. Bönderna återfick sina privata jordlotter och tilläts sälja en del av sina produkter på den "fria marknaden". Ekonomin hade återfått viss balans 1962/63 och man talade öppet om att tidigare misslyckanden berott på mänskliga misstag och att ingen hänsyn tagits till lönsamhetsfaktorer. Den strategi som följdes under dessa år påminner i mångt och mycket om dagens politik.

Mao Zedong som sedan 1959 fått finna sig i en relativt undanskymd roll blev under kulturrevolutionen, som inleddes

1966, föremål för en personkult av sällan skådat slag, och "Maos lilla röda" spreds över jordklotet. Kaos blev följden av revolutionsgardisternas utrensningar och de ideologiska renlighetskampanjerna, främst riktade mot de intellektuella. Landet kastades åtminstone ett decennium tillbaka i utvecklingen. Det är de djupa sårna från kulturrevolutionen, i viss mån inom ekonomin men i första hand på utbildningens område, man idag försöker läka.

Maos död och arresteringen av "de fyras gäng" 1976, satte punkt för kulturrevolutionen. Ett par år av oklarhet om maktförhållandena följde. I december 1978, vid Centralkommittens tredje plenarmöte, styrde så Kina, med Deng Xiaoping vid rodret, in på dagens politiska kurs. Pragmatikerna hade fått övertaget över den neo-maoistiska fraktionen.

Arvet efter Mao

Under 1979 lanserades en treårsplan med syfte att finna lösningar till de problem som uppstått under kulturrevolutionen och som Mao överlämnat åt sina efterföljare. Bland svårigheterna märktes:

- eftersläpning i jordbruksproduktionen
- bristande effektivitet i industrin
- hög ungdomsarbetslöshet
- låg levnadsstandard
- otillräckligt vetenskapligt och tekniskt kunnande
- ökande apati och cynism bland befolkningen
- flaskhalsar inom transportsystem, kommunikationer och energiförsörjning

– kraftig befolkningsökning

Man ville nu få till stånd en återanpassning till tiden före kulturrevolutionen och betoningen lades på nedskärningar i stålproduktionen och den tunga industrin till förmån för lätt industri och jordbruk. Det övergripande målet var att höja den allmänna levnadsstandarden, och jordbruket måste förbli grundstenen i den kinesiska ekonomin.

Ekonomiska reformer

För att få igång jordbruksproduktionen har folkkommunerna delats upp i mindre brukningsenheter bestående av en eller flera familjer. Bönderna har underställts ett "ansvarssystem" (kontraktssystem) som innebär att de, mot ersättning, levererar en fastställd kvot till staten. Vad som därutöver kan produceras får säljas fritt på den lokala marknaden. Bönderna har även frihet att själva bestämma vad som skall odlas, med en ökad diversifiering i produktionen som följd. Den utvidgade friheten gäller dock inte ägandet, det är fortfarande staten som äger jorden.

Genom att prioritera produktionen av konsumtionsvaror, samtidigt som den tunga industrin anpassats till ökade rationaliserings-, lönsamhets- och kvalitetskrav, har man skapat en bättre balans mellan lätt och tung industri.

En reformering av rättssystemet, med bland annat lag rörande sk "joint ventures", har lett till ökad klarhet vid affärsrelationer med utländska intressenter. De kinesiska bankerna sköter numera sin kreditgivning efter mer ekonomiska principer och Kina är sedan 1980 medlem i Världsbanken och Internationella valu-

tafonden. Handeln med omvärlden har de senaste åren ökat betydligt och de utländska investeringarna har tagit fart, främst inom energi- och transportsektorn.

Man har också upprättat fyra stycken ekonomiska frizoner och 14 "fria" städer i södra Kina. Här erbjuds utländska företag tillgång till billig arbetskraft, låga markkostnader, tullfri införsel av maskiner och råvaror samt låg vinstbeskattning. För att stimulera exporten ges inhemsk industri, som etablerar sig i zonerna, friare händer att planera sin produktion.

Fyra ekonomiska frizoner har upprättats i södra Kina.

Lönenivån inom industrin har stigit, prestationspremier har införts. De största höjningarna har specialister och tekniker erhållit. Det som belönas är kvalifikation och ansvarsställning, betoningen har flyttats från "röd" till "expert". Vidare har man för att råda bot på den ökande ungdomsarbetslösheten så sakteliga börjat återupprätta en servicesektor i städerna med alltifrån tvätterier till restaurangverksamhet. Privathandeln för dessutom en allt självständigare tillvaro.

Utbildningssektorn, som drabbades mycket hårt under kulturrevolutionen, upplever nu en renässans. Skolorna fylls av kunskapstörstande ungdomar, men även hemstudier är vanligt förekommande. Bland de populäraste ämnena finner man teknik och utländska språk, företrädesvis engelska och japanska. Att det nu är kunskap som prioriteras framför ideologisk skolning understryks av att man

varje år skickar omkring 10 000 studenter till utländska universitet.

Socialism i ny form?

Ett svårlost problem uppstår vid försöken att sammanjämka de två i grunden oförenliga systemen, det marknadsekonomiska och det centralplanerade. Så länge som ekonomin planeras centralt med artificiellt reglerade priser, kan inte marknaden arbeta fritt för att uppnå den effektivitet som krävs för att produk-

Nu prioriteras kunskap framför ideologisk skolning.

tionen skall fungera friktionsfritt. Resursallokeringsproblem och flaskhalsar drabbar industrin och konsumenternas önskemål och behov tillgodoses inte tillfullo. Grunderna för en svart marknad skapas. Ökade klyftor mellan regioner och befolkningsskikt, inflationsrisker och luckor i den rättsliga ramen är andra exempel på svårigheter.

Ett stort steg mot problemens lösning togs i oktober 1984 då en plan för fortsatt ekonomisk utveckling enhälligt antogs vid ett centralkommittémöte.

Beslutet innebär att de reformer som prövats, med enorm framgång, inom jordbruket nu skall införas även för industrin. Staten ger företagen möjlighet att agera som självständiga enheter, ansvariga för eventuell vinst och förlust, inom riktmärken staten uppställt. En utökad "riktlinje"-planering kommer att införas istället för ordergivning, och man kommer i större utsträckning att förlita sig till

de fria marknadskrafterna för bla pris- och lönesättning.

Denna översiktliga genomgång visar att förändringarna är många och i vissa fall genomgripande, en del mer lyckade än andra. Men det måste betonas att det hela tiden rör sig om förändringar inom det centralplanerade systemets ram. Det som sker i Kina idag är således inte en kursomläggning mot ett nytt ekonomiskt-politiskt system av västerländskt snitt. Det är snarare ett försök att förena det bästa ur kinesisk kultur och tradition med valda delar av ett marknadsekonomiskt tänkande men den kinesiska kommunismen sätter fortfarande gränserna.

Behovet av stabilitet

Avgörande för huruvida den nuvarande politiken skall lyckas eller inte är om reformarbetet får fortgå ostört. Vad Kina behöver är stabilitet, men ledarna är gamla och en maoistisk opposition, främst inom armén, skapar viss osäkerhet. Ledargruppen, bestående av förutom Deng Xiaoping bla ekonomen Chen Yun och de redan utsedda efterträdarna Hu Yaobang och Zhao Ziyang försöker noga förankra sina ideer inom parti och regering. I syfte att föra vidare sin pragmatiska ekonomiska politik är Deng Xiaoping och hans anhängare inbegripna i en balansakt där utrensningar och olika uppstramningsprogram drabbar både vänsterradikaler och ideologiskt smittade högerelement.

Men även om Kina lyckas uppnå kontinuitet och stabilitet vid ett ledarskifte och får fortsätta det ekonomiska reformarbetet återstår många hinder.

Den ständigt växande befolkningen,

drygt en miljard människor – en fjärdedel av jordens befolkning, ställer allt högre krav på ledarna att finna lösningar på försörjningsproblemet. Kampanjen "en familj – ett barn" är ett drastiskt och kontroversiellt försök att råda bot på svårigheterna. Den pragmatiska reformandan har dessutom lett till ökade förväntningar hos befolkningen. Om dessa förväntningar överstiger den ekonomiska verklighetens möjligheter uppstår allvarliga risker för att den politiska stabilitet, som är nödvändig för ett framåtskridande, faller samman.

Kina har en lång och mödosam marsch framför sig. Det försiktiga reformarbetet

kan som så många gånger tidigare tvärt avbrytas. Dörren kan åter slå igen. Fortsätter man däremot på den inslagna vägen, med kinesiska lösningar i linje med

Utvecklingen sedan 1949 karaktäriseras av tvära kast och ekonomiska experiment.

Deng Xiaopings motto: "det spelar ingen roll om katten är vit eller svart, så länge den fångar möss", kan Kina mycket väl bli en konkurrent och samarbetspartner som av omvärlden betraktas med en blandning av fruktan och förväntan.